

ДЖОРДЖ БЕРНАРД ШОУ

ПІГМАЛІОН

РОМАНТИЧНА ДРАМА В П'ЯТИ ДІЯХ

*З англійської переклали Тетяна Некряч
і Наталія Ференс*

Київ
BOOKCHEF
2021

ПЕРЕДМОВА

Професор фонетики

У подальшому буде видно, що «Пігмаліон» потребує не стільки передмови, скільки продовження, яке я і надаю у відповідному місці. Англійці не мають поваги до своєї мови, не хочуть вчити своїх дітей нею користуватися. Вимова й орфографія такі жахливі, що жодна людина не в змозі сама вивчити, як ця мова звучить. Варто одному англійцеві відкрити рота, як усі решта починають його ненавидіти й зневажати. Іноземець може вивчити німецьку чи іспанську; англійцям не до снаги вивчити свою рідну мову. Реформатор, якого зараз потребує Англія, має бути ентузіастом фонетики; ось чому я зробив таку людину героєм популярної п'єси. В минулі роки бували подібні герої, чиї голоси волали у пустелі. Коли я зацікавився цією темою наприкінці 1870-х років, Мелвіл Белл¹, винахідник «Зримого мовлення», вже емігрував до Канади; але Александер Дж. Елліс² ще лишався лондонським патріархом: на його імпозантній голові завжди красувалася оксамитова ярмудка, за яку він не забував дуже вишукано вибачатися на

1 Александер Мелвіл Белл (1819–1905) — дослідник фізіологічної фонетики, створив видиме мовлення для глухих. Батько Александра Грема Белла, винахідника телефону. (*Тут і далі — прим. пер.*)

2 Александер Джон Елліс (1814–1890) — англійський філолог-фонетист, педагог і теоретик музики.

публічних засіданнях. Він і Тіто Пальярдіні¹, ще один ветеран від фонетики, належали до людей, яких не можна не любити. Генрі Світ, тоді ще зовсім молодий, не відзначався їхньою приємністю характеру: він був так само поблажливий до простих смертних, як Ібсен² або Семюель Батлер³. Його великий талант фонетиста (гадаю, тут він не мав собі рівних) міг би дати йому право на високе офіційне визнання і допоміг би популяризувати цю науку, якби не ота сатанинська зневага, з якою він ставився до всіх академічних сановників і до тих, хто ставив класичну філологію вище за фонетику. Колись, за часів заснування Імперського інституту в Південному Кенсінгтоні⁴, коли Джозеф Чемберлен⁵ розбудовував Британську імперію, я умовив редактора одного з провідних щомісячних журналів замовити Світу статтю про значущість фонетики для Імперії. Стаття була написана, але містила лише глузливі нападки на завідувача кафедри мови і літератури, яка, на думку Світа, мала бути винятково кафедрою фонетики. Через пасквільний характер статті її було категорично відхилено, і мені

1 Тіто Пальярдіні — вчитель музики, пік активної діяльності якого припав на 1888–1892 рр.

2 Генрік Юхан Ібсен (1828–1906) — видатний норвезький драматург, поет і публіцист, засновник європейської «нової драми». Відзначався важким характером.

3 Семюель Батлер (1835–1902) — видатний англійський поет вікторіанської доби. Був відлюдкуватим і похмурим.

4 Південний Кенсінгтон — один з багатих центральних районів Лондона.

5 Джозеф Чемберлен (1836–1914) — один із найуспішніших і найвпливовіших політичних діячів вікторіанської Англії.

довелося відмовитися від ідеї повернути до автора загальну увагу. Зустрівшись із ним набагато пізніше, я був вражений тим, що цей колись цілком презентабельний молодий чоловік, через свою суцільну зневагу перетворився на ходяче зречення Оксфорда і всіх його традицій. Вірогідно, оця його злостивість і призвела до того, що його запхнули на якусь там кафедру викладати фонетику. Майбутнє фонетики, гадаю, буде за його учнями, — він для них кумир; але ніщо не примусить цього чоловіка примиритися з Університетом, за який він, тим не менше, у типово оксфордській манері, міцно тримається, користуючись своїм божественним правом випускника. Припускаю, що його папери, якщо він їх залишив, настільки просочені сатирою, що опублікувати їх без руйнівних наслідків для деяких репутацій можна буде років десь за п'ятдесят. Мені здається, що він людина зовсім не зла, скоріше, навпаки; просто він не терпів дурнів.

Ті, хто знав Світа, розпізнають у третій дії п'єси натяк на винайдену ним систему скоропису, яку він використовував у поштових листівках, і яку можна вивчити за підручником вартістю чотири шилінги шість пенсів, виданим у Кларендон Прес. Ті поштові листівки, що їх згадує місіс Гіґінс, отримував від Світа і я. Розшифрувавши звук, який неосвічений лондонець вимовить, як «зєрр», а француз — як «сьо», я потім, не без гарячкування, вимагав у Світа пояснень, якого дідька він мав на увазі. Світ, із безмежним презирством до моєї недолугості, відповідав, що він не лише мав на увазі, а й написав слово «результат», тому що в жодній іншій мові не існує слова з таким звуком і значенням в даному контексті. Він

не допускав, що менш кваліфіковані смертні потребують детальніших пояснень, і просто лютував. Тому й провалився його задум перетворити свій гідний уваги і легкий для читання «Сучасний скоротис» на універсальну стенографію, хоча головна ідея полягала в тому, що ця система може ідеально відобразити будь-який звук, і голосний, і приголосний, і що рука виводить із однаковою легкістю як *m, n, u*, так і *l, r* чи *q*, і писати їх можна під будь-яким зручним для вас кутом. На практиці, ця система перетворилася на незбагненну криптограму. Світ мав на меті створити повний, точний, розбірливий шрифт для нашої благородної, проте погано оформленої мови; але він прорахувався через своє презирство до популярної стенографічної системи Пітмена, яку називав провальною. Перемога Пітмена була перемогою успішної ділової організації: щоденна газета закликала вивчати метод Пітмена, публікувалися дешеві підручники, посібники і розшифровки стенограм різних промов для копіювання, відкривалися курси, на яких досвідчені викладачі надавали потрібні знання і навички. Світ не спромігся так організувати попит на свою систему. Його можна порівняти з сивілою¹, яка пошматувала свої пророцтва через те, що ніхто не хотів до них прислухатися. Підручник вартістю чотири шилінги шість пенсів, написаний його рукою і залітографований, який ніколи не рекламувався у вульгарний спосіб, можливо, колись зацікавить якийсь синдикат і його нав'яжуть громаді, як нав'язала газета «Таймс» Британську енциклопедію;

1 Сивіла — у Стародавній Греції одна з мандрівних пророчиць, які пропонували усім охочим провістити долю.

але до того часу системі Світа не подолати системи Пітмена. Я придбав три примірники його підручника упродовж свого життя; видавці повідомили мене, що цей підручник і далі веде здорове затворницьке існування. Я двічі брався за систему Світа — проте оці рядки я записую за методом Пітмена, тому що моя секретарка не в змозі розшифрувати Світа, оскільки навчалася на курсах Пітмена. Отже, Світ лаяв Пітмена так само марно, як Терсит¹ лаяв Аякса²: його нападки, можливо, й полегшували йому душу, але не сприяли загальному захопленню його *«Сучасним скоротисом»*.

Пігмаліон-Гігінс аж ніяк не портрет Світа, для якого пригода Елайзи Дулітл була б просто неможливою, хоча деякі риси Світа у п'єсі проступають. Маючи статуру й темперамент Гігінса, Світ зумів би багато чого досягти. Та й без того його професійні заслуги так високо цінуються в Європі, що іноземні спеціалісти не можуть збагнути причини його відносної безвісності й невизнання Оксфордом. Я не звинувачую Оксфорд, оскільки вважаю, що Оксфорд має право вимагати певної чемності від своїх вихованців (Бог бачить, що ці вимоги зовсім не надмірні!); і хоча я прекрасно розумію, як важко геніальній людині, наука якої серйозно недооцінена, підтримувати спокійні й добрі стосунки з тими, хто її недооцінює і надає високі місця в академічному середовищі менш важливим дисциплінам, які викладаються банально

1 Терсит — персонаж «Іліади» Гомера, ворог Ахіла і Одисея. Нападав з лайками і образами на ахейських героїв, хоча й воював проти Трої на їхньому боці.

2 Аякс — один із героїв «Іліади» Гомера, могутній воїн, який воював проти Трої.

і бездарно; і все ж таки, якщо він виливає на них свій гнів і зневагу, навряд чи йому варто чекати, що вони засиплють його почестями і нагородами.

Мені мало що відомо про пізніші покоління фонетистів. З-поміж них височіє Поет-лауреат¹, якому Гігінс, можливо, завдячує своїм захопленням Мільтоном², хоча я й надалі заперечуватиму будь-яку портретну подібність. Однак, якщо моя п'єса дає публіці усвідомити, що існують такі люди, як фонетисти, котрі нині належать до найважливіших людей у Англії, вона свою справу робить.

Хочу похвалитися, що п'єса «Пігмаліон» стала надзвичайно популярною не лише у себе на батьківщині, а й в усій Європі та Північній Америці. Вона така відверто й настирливо моралізаторська, і сюжет її вважається таким сухим, що я з насолодою пхаю її під ніс отим мудрагелям, які повторюють, немов папути, що мистецтво ніколи не мусить бути моралізаторським. П'єса доводить моє твердження, що мистецтво ніколи не може бути нічим іншим.

Насамкінець, для захоочення тих, кого бентежить їхня вимова, яка стає на заваді отримання високої посади, можу додати, що зміна, котрої добився професор Гігінс у простій квіткарці, не є ані неможливою, ані незвичайною. Донька консьєржа,

1 Поет-лауреат — почесне звання, яке присуджується монархом Великої Британії за порадою прем'єр-міністра; воно не передбачає конкретних обов'язків, окрім написання віршів з приводу визначних подій національного масштабу. На той час звання Поета-лауреата носив Роберт Сеймур Бріджес (1844–1930).

2 Джон Мільтон (1608–1674) — видатний англійський поет, політичний діяч і мислитель. Найвідоміший його твір — поема «Втрачений рай».

яка реалізує свої честолюбні прагнення, виконуючи роль королеви Іспанії в драмі «Рюї Блаз»¹ на сцені театру «Комеді Франсез»², слугує лише одним прикладом з тисяч тих чоловіків і жінок, що відкинули свої рідні діалекти і здобули нову мову. Але робити це треба за допомогою науки, інакше воно призведе лише до зниження початкового рівня. Безхитрісний природний діалект нетрів прийнятніший за спробу фонетично неграмотної людини імітувати вульгарний жаргон завсідника гольф-клубу. Як не прикро, але я мушу визнати, що попри всі зусилля нашої Академії драматичного мистецтва, ми чуємо зі сцени забагато фальшивої вимови, запозиченої у гольф-клубах, і замало благородної англійської Форбса-Робертсона³.

- 1 «Рюї Блаз» — одна з найвідоміших романтичних драм Віктора Гюго, написана у 1838 р.
- 2 «Комеді Франсез», або «Театр Франсез» — єдиний у Франції репертуарний театр, який фінансується державою. Заснований у 1680 р.
- 3 Джонстон Форбс-Робертсон (1853–1937) — англійський актор і антрепренер, один з найкращих виконавців ролі Гамлета.

ДІЯ I

Ковент-Гарден¹, 11.15 вечора. Сильна літня злива. Зусібіч лунають відчайдушні сигнали таксомоторів. Порятунку від дощу пішоходи шукають на ринку і під портиком церкви Святого Павла, де вже стоять декілька людей, серед них дама з донькою у вечірніх сукнях. Усі похмуро дивляться на дощові потоки, за винятком одного чоловіка, який стоїть до всіх спиною, заглиблений у свій нотатник, де він щось діловито записує.

Годинник на церкві б'є чверть на дванадцяту.

ДОНЬКА (стоїть між двома центральними колонами, ближче до лівої). Я вся задубіла. Куди подівся Фредді? Його вже двадцять хвилин немає.

МАТИ (праворуч від доньки). Зовсім не так довго. Проте він мав би вже знайти для нас машину.

ЧОЛОВІК ІЗ ЮРМИ (праворуч від дами). Не знайде він для вас нічо'о до півдванадцятої, дамочко, доки вони не розвезуть усіх, хто з театру вийшов.

МАТИ. Але ж нам потрібна машина. Не можемо ми тут стояти до половини на дванадцяту. Це нечувано.

ЧОЛОВІК ІЗ ЮРМИ. А до чого тут я, дамочко, га?

ДОНЬКА. Якби Фредді мав клепку в голові, він би взяв таксі біля виходу з театру.

МАТИ. Що ж він міг зробити, бідолашний хлопчик?

1 Ковент-Гарден — район у центрі Лондона, де розташована велика кількість театрів, зокрема, Оперний. На центральній його площі у час, описаний в п'єсі Шоу, розміщувалися фруктовий і овочевий ринки.

ДОНЬКА. Усі люди дістають таксі. Тільки не він.

Фредді стрімко вибігає з-під зливи з боку вулиці Саутгемптон і стає між ними, закриваючи парасольку, з якої стікає вода. Він — молодий чоловік років двадцяти, у вечірньому костюмі, брюки в нього промокли вище щиколоток.

ДОНЬКА. Ну що, дістав машину?

ФРЕДДІ. Ніде немає жодної, ні за які гроші.

МАТИ. Фредді, так не буває. Ти просто не там шукав.

ДОНЬКА. Це просто нестерпно. Ти що, хочеш, аби ми самі пішли по машину?

ФРЕДДІ. Кажу ж вам, немає жодної вільної. Дощ полив несподівано, ніхто на нього не очікував, от усі й кинулися по таксі. Я пройшов до Чаринг-Кроса в один бік і майже до Ладгейт-Серкуса в інший — усі таксомотори зайняті.

МАТИ. А на Трафальгарській площі?

ФРЕДДІ. І на Трафальгарській площі те саме.

ДОНЬКА. А ти там був?

ФРЕДДІ. Я дійшов до Чаринг-Кроського вокзалу. Може, мені ще у Гамерсміт зганяти?

ДОНЬКА. Ти взагалі не шукав.

МАТИ. Справді, Фредді, ти такий безпорадний. Піди пошукай іще. І не повертайся, доки не знайдеш таксі.

ФРЕДДІ. Я лише марно вимокну і нічого не знайду.

ДОНЬКА. А ми? Що нам тут, усю ніч стирчати на протязі, у самих лише легеньких сукнях? Ти егоїстична свиня...

ФРЕДДІ. Добре, добре, я вже йду, йду. (Він розкриває парасольку і біжить в бік Стренда, але зіштовхується з квіткаркою, яка поспішає сховатися від дощу, і вибиває у неї з рук кошик із квітами. Ця пригода супроводжується сліпучим спалахом блискавки й гуркотом грому.)

КВІТКАРКА. Агов, Фредді, тобі що, повилазило? Диви, куди пресся, голубе!

ФРЕДДІ. Перепрошую. (Вибігає.)

КВІТКАРКА (збирає розсіпані квіти і вкладає їх до кошика). Нічосі вихованнячко! Два буквети фіялок коту під фіст!

Вона сідає на цоколь колони, праворуч від дами, і наводить лад у кошику з квітами. Її не назвеш привабливою. Їй років вісімнадцять, можливо, двадцять, але не більше. На голові в неї матроський брилик з чорної соломки, який добряче постраждав від лондонської пилуки і сажі й дуже рідко зустрічався зі щіткою. Волосся її давно не мите — його мишачий колір навряд чи природний. Вона одягнена в дешево приталене чорне пальто, яке ледь сягає її колін, коричневу спідницю і цупкий фартух. Черевики в неї сильно зношені. Очевидно, вона намагається бути якомога чистішою, що нелегко в її життєвих умовах, але порівняно з дамами вона аж надто брудна. Риси в неї не гірші, ніж у них, але саме обличчя потребує догляду, а зуби — послуг дантиста.

МАТИ. Звідки ви знаєте, що мого сина звать Фредді? Прошу, скажіть.

КВІТКАРКА. Ага, так ото був ваш синаш? Нічосі матуся! Якби виховали його, як годиться, він би знав,